

ВЪРХОВЕНСТВОТО НА ЗАКОНА

*Изказване на Марси Б. Рийс, Посланик на САЩ в Република България
21 октомври 2014 г., Американски университет в България*

Уважаеми господин президент Аспегрен, уважаеми високопоставени гости, представители на медиите, студенти от Американския университет в България и Югозападния университет, благодаря Ви, че ме поканихте тук днес, за да говоря пред вас. Не е случаен фактът, че избрах именно Американския университет в България за днешния разговор на тема върховенство на закона. Ценностите, в чиито дух е обучението в Американския университет в България, директно свидетелстват за това колко важни са принципите на демокрацията и отговорностите на гражданите.

Вие сте лидерите на утрешната Европа. Сред вас днес седят бъдещи посланици в Организацията на обединените нации, кметове, директори, а може би дори и, кой знае, президенти и министър председатели. Надяваме се всички вие да бъдете ангажирани граждани, които ще участвате в обществения живот в своите държави като гласоподаватели, работещи хора и родители. Разбирането за смисъла на върховенството на закона и колко важно е то за вас, за вашите общности и държави, може и трябва да бъде част от това, което ще отнесете със себе си в резултат на образованието си тук. И именно за това искам да разговарям с вас днес.

Върховенството на закона е една от основите на демокрацията. Без него институциите не могат да функционират ефективно. А без добре функциониращи институции едно демократично общество не може да предостави благата и ползите, очаквани от гражданите му, например, равни възможности, правосъдие, просперитет, и така нататък. Постигането на всичко това не е лека задача за никоя демокрация и особено за младите демокрации.

Във всички наши държави има изпълнителна власт, която предлага политики, законодателна власт, която прави закони, полиция, която следи за спазването им, и съдилища, които решават спорове. Но наличието на тези институции не е достатъчно, те трябва да функционират ефективно, така че хората да имат доверие в системата, в нейната способност да предостави ползите, които демокрацията и нашите западни ценности обещават.

Може би най-важната ценност, която хората очакват от върховенството на закона, е правосъдието. Концепцията за честно и безпристрастно правоприлагане датира назад в древността. В западните държави правосъдието е изобразявано като жена, държаща везни. Жената е с вързани очи, което символизира идеята, че всички въпроси трябва да се решават на базата на закона, без външно влияние или отклоняване на вниманието. Твърде често обаче в реалния свят везните на правосъдието биват манипулирани или превръзката на очите бива отстранена.

Правителствата не само налагат върховенството на закона, но и самите те имат отговорността да живеят съобразно с него. Гражданите имат основания да очакват, че всичко, от образованието и здравеопазването до изграждането на инфраструктурата и издаването на шофьорски книжки, се осъществява безпристрастно, съобразно закона и без сянка от политическо влияние или корупция.

Това са възвишени идеали, но слабостите във върховенството на закона могат да имат съвсем реални и преки последици за гражданите. Например, ако има корупция в държавна обществена поръчка, това означава, че парите се прахосват напразно, вместо да се похарчат с цел полагане на грижи в полза на гражданите и подобряване на живота им. Например, ако бъде нает корумпиран изпълнител за поставяне на водопроводни тръби в нечий домове и той сложи евтини тръби, именно вие – собствениците на

домовете, ще трябва да оправят течовете. Ако се пилеят пари чрез корупция или неефективност, това са пари, които не могат да бъдат използвани за посрещане на човешките потребности.

Слабостите във върховенството на закона могат да имат реален ефект върху икономическия растеж и просперитет. Нека разгледаме положението например на един предприемач. Той е прекарал години в развиване на нов, вълнуващ бизнес. Регистрира търговската марка на своята продукция, започва да увеличава производителността, след което открива, че някой използва нещо много близко до името на неговата търговска марка в нарушение на правилата за защита на интелектуалната собственост. Той очаква съдебната система да отстоява изключителните му права върху тази търговска марка. Ако тя не го прави, как това влияе на желанието му в бъдеще да въвежда иновации, да изобретява и да произвежда своя продукт? Твърде е вероятно в резултат на това той да реши да премести бизнеса си другаде.

Инстинктът ми подсказва, че обратното вероятно също е вярно. Би било логично да се очаква, че когато има напредък в областта на върховенството на закона ще последва икономически просперитет. Нека да вземем за пример Естония. Бърз преглед на индикатора за управление на Световната банка в областта на върховенство на закона показва, че в периода от 2003 г. до 2013 г. резултатът на Естония в класацията на банката се покачва от 72,7% през 2003 г. до 86,3% през 2013 г. Ако сравните това с данните за брутният вътрешен продукт на Естония за същия период ще забележите среден реален растеж през годините от 6,3 до 10,1 с изключение на периода, отразяващ последиците от финансовата криза 2008-2009 г. Не бих казала, че в това има директна причинно-следствена връзка, но определено подобренията в областта на правовия ред имат отношение към укрепването на икономиката.

Организацията „Световен проект за справедливост“, която е много активна в тази област, приема, че върховенство на закона е налице, когато са спазени четири универсални принципа.

Те са: първо, правителството и неговите ръководни лица и служители, както и гражданите и частноправните субекти носят отговорност пред закона.

Вторият е, че законите са ясни, публични, стабилни и справедливи, прилагат се еднакво и защитават основни права, включително сигурността на гражданите и собствеността.

Третият принцип е, че процедурата, по която законите се приемат, изпълняват и прилагат е достъпна, справедлива и ефикасна.

И според четвъртия принцип правосъдието се реализира навременно от компетентни, почтени и независими представители и неутрални лица, които са достатъчно на брой, разполагат с адекватни ресурси и отразяват състава на общностите, на които служат.

Освен че дава тази всеобхватна дефиниция, „Световен проект за справедливост“ изготвя индекс, измерващ как върховенството на закона се отразява в ежедневието в 99 страни по света.

Според техния уебсайт, заключенията се базират на информация, предоставена от над 100 000 домакинства и 2 400 институции в 99 страни.

Не е изненадващо, че в тези класации никоя страна няма перфектен резултат. Дания е класирана на първо място, докато САЩ са на деветнадесето. България е класирана на 44 място от 99 страни, които са включени в изследването и има общ резултат 0,53. На тази база България се намира в средата на класацията, но има по-ниски резултати по показателите „липса на корупция“ и „прилагане на регулациите“. Страната обаче получава сравнително високи оценки в областта на „основните права“, която обхваща „свобода на изразяване“ и „религия“.

Фактът, че върховенството на закона и намаляването на корупцията имат значение, е признат на международно ниво. Например, през 2012 г. ООН проведе среща на високо равнище по въпросите на върховенството на закона на национално и международно ниво. В своята декларация, държавите-членки заявяват следното за върховенството на закона: „То е основата за приятелски и равноправни отношения между държавите и е базата, на която се изграждат справедливи и честни общества.“

Всяка година, Световната банка публикува индикатори за управлението в повечето страни по света. Световната банка приема, че доброто управление е желателно за постигане на напредък, икономически растеж и развитие на социалните ценности. Банката използва годишни индикатори за управлението в над 200 страни през последните повече от 15 години.

В редиците на гражданското общество има много други организации, които изготвят подобни оценки – „Фрийдъм хаус“, „Прозрачност без граници“ и „Световния проект за справедливост“, който вече споменах.

Повдигам този въпрос, за да заостря вниманието върху това, че разбирането за силното върховенство на закона като съществен фактор за способността на правителството да предоставя права и свободи, е универсално приета идея. Искам също така да отбележа, че укрепването и постоянното гарантиране на върховенство на закона за своите граждани е задача, по която всички правителства трябва да работят активно и упорито.

През двете години, откакто съм в България, ми прави впечатление колко често хората повдигат въпроси, свързани с върховенството на закона. Хората от бизнеса споменават проблеми, възникващи при обществените поръчки, затруднения при изпълнението на договорите и предизвикателства, свързани с разрешаването на спорове от съда.

Положително е, че неправителствените организации и гражданите повдигат въпроси, свързани с отчетността и прозрачността в управлението и в други сфери на живота. Миналата седмица бях на церемония по откриване на център за жени – жертви на домашно насилие, построен с помощта на Посолството. Едно от нещата, споделени ми с гордост от ръководителя на българската неправителствена организация, която управлява центъра, е че България има много добър закон в тази област.

Гарантирането на върховенството на закона обикновено се възприема като дейност, провеждана отгоре надолу, но тя изисква и енергия, идваща отдолу нагоре. Укрепването на правовия ред е предизвикателство, което изисква ангажимент от страна на лидерите, но също и желание в обществото не само за култура, основана на правила, а и гаранция – убеждение, разбиране – от страна на гражданите, че всеки един от тях, би живял по-добре, ако спазва правилата.

Страните по света се справят с корупцията в по-малка или по-голяма степен. Например, неотдавна един високопоставен държавен служител в Съединените щати беше записан как иска да получи нещо за себе си в замяна на назначение на важна позиция, което да направи. Случаят привлече голямо обществено внимание и не по-малко такава от страна на съда, защото лицето беше освободено от поста си и осъдено на 14 години лишаване от свобода във федерален затвор.

Страните, които ефективно контролират корупцията отчитат, че това изисква безпристрастно преследване и наказване на неправомерните действия. Ако това не се случва, корупцията ще се разпространява и ще започне да подрива самото върховенство на закона.

Публичната дискусия предполага, че има интерес към действия в посока укрепване върховенството на закона в България и съществуват много идеи как това би могло да се случи.

Например, могат да се използват съвременните технологии за осигуряване на прозрачност при взимането на решения от правителството, особено в частта за обществените поръчки, посредством електронна система за обществени поръчки. Дейности на правителството, към които обществеността е особено чувствителна, могат да бъдат директно излъчвани по телевизията или в интернет, както наскоро бяха излъчени изслушванията на кандидати за председател на Върховния касационен съд от Висшия съдебен съвет. Съществува и специален софтуер, който позволява случайното разпределение на делата в съда, въпреки че той трябва да бъде наблюдаван внимателно, за да се гарантира, че не е уязвим спрямо опити за манипулация.

Един ангажимент от страна на всички лидери, че ще се фокусират върху преследването на корупцията, ще изпрати силен сигнал към гражданите, че тяхното желание за укрепване на върховенството на закона е било признато. Едно енергично и безпристрастно преследване на неправомерните действия едновременно изпраща положителен сигнал и действа като механизъм за възпиране.

Освен електронното управление на обществени поръчки една правителствена програма, целяща премахване на пречките пред получаването на услуги за бизнеса не само ще подобри върховенството на закона, но и ще се отрази благоприятно на икономиката посредством увеличаване на възможностите на хората да започнат, да поддържат и развиват нов бизнес.

Медиите играят важна роля в този процес, тъй като активната разследваща журналистика често може да бъде двигател за изваждане на фактите на светло. Обективната разследваща журналистика дава възможност проблемите да бъдат проучени или обсъдени. Важна част от това е собствеността на медийните компании да бъде прозрачна за обществеността.

Накрая, гражданското общество има нужда от силен глас в системата. Отговорността на вашето поколение към проблемите на гражданското общество ще направи така, че то да продължи да играе важна роля. Вие, като граждани на вашите страни имате задължението да подкрепите върховенството на закона и да работите, за да създадете бъдещето, което бихте искали за вашата страна.

И за да се върна там, откъдето започнах, силното върховенство на закона е жизнено важно за функционирането на демокрацията. Гражданите трябва да са сигурни, че техните основни права ще бъдат уважавани, и че законът ще бъде прилаган безпристрастно. Гражданите искат да чувстват, че имат някаква универсална закрила пред урните за гласуване, на работа, на училище, там където се молят и когато търсят помощ от своето правителство, за да разрешат някакъв проблем.

В началото на речта си ви казах, че искам да говоря по този въпрос, защото очаквам, че след като завършите университета, ще заемете ръководни позиции в света на бизнес, в държавното управление, ще създадете семейства и ще се установите в местни общности.

Надявам се, като се придвижвате по своя път, да носите със себе си не само твърдия ангажимент към върховенството на закона като понятие, а и мотивацията и задължението да организирате собствените си дела в съответствие и уважение към върховенството на закона, както и да убеждавате и другите да правят същото.

Благодаря за вниманието. Очаквам вашите въпроси и коментари.